

УДК 351.74(477)

М.В. КАЛАШНИК, канд. юрид. наук,
доц., Харківський національний університет вну-
трішніх справ

МІЛІЦІЯ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ХРУЩОВСЬКОЇ «ВІДЛИГИ»

Ключові слова: історія української міліція, епоха «відлиги», міністерство охорони громадського порядку

Початок 50-х і майже аж до середини 60-х років минулого століття, який увійшов у історію Радянського Союзу як період Хрущовської «відлиги» зі спробами хоча б частково реформувати тоталітарну радянську систему, вніс свої корективи і в організацію та структуру української міліції. За пріоритетний в діяльності міліції було визначено такий напрямок діяльності, як охорона громадського порядку. П'ятого вересня 1962 року, згідно з Указом Президії Верховної Ради УРСР, республіканське Міністерство внутрішніх справ Української РСР, до складу якого входила й українська міліція, було перейменоване в республіканське Міністерство охорони громадського порядку Української РСР (МОГП УРСР). Відповідно Управління внутрішніх справ виконкомів обласних рад депутатів трудящих були перейменовані в Управління охорони громадського порядку виконкомів обласних рад депутатів трудящих. Аналогічні перейменування відбулися й в інших республіках СРСР.

Намагання шляхом перейменування та прийняття низки нормотворчих документів, які б забезпечили організаційно-правові засади діяльності міліції у сфері охорони громадського порядку, випали на так званий другий етап хрущовських реформ, що характеризувався посиленням політичної та ідеологічної реакції, прогресуючого занепаду та розкладу радянської системи. 1962-1964 роки стали роками внутрішнього безладдя і зростання напруженості. Погіршилось продовольче постачання міського населення. У 1962 р. замість колишніх сезонних знижень держава підви-

щила роздрібні ціни на масло на 50 %, на м'ясо на 25-40 %. Відповідно підвищились ціни на десятки найменувань продукції. Це викликало велике невдоволення найширших мас народу, особливо робітників.

Підвищення цін, виникнення нових дефіцитів віддзеркалювали зростаючі кризові явища в економіці країни загалом. Після 3-4 років сприятливої кон'юнктури у промисловості темпи її зростання почали сповільнюватись, порушувались господарські зв'язки, сповільнився технічний прогрес.

У цей непростий час керівництвом держави основні зусилля органів української міліції націлювались на забезпечення охорони громадського порядку, своєчасне попередження, припинення та розкриття злочинів, викорінення злочинності та будь-яких порушень правопорядку. На тлі кризових явищ в економіці, соціальній, гуманітарній сферах на XXII з'їзді КПРС, що відбувся наприкінці 1961 року, перед правоохоронними органами союзних республік було поставлене завдання щодо повного викорінення злочинності в країні. Прийнята на вищезгаданому з'їзді нова Програма партії, яка не мала під собою ані економічного, ні соціального підґрунтя, ставила перед радянським народом, як його безпосереднє практичне завдання, побудову комуністичного суспільства, а міліцію та інші правоохоронні органи, орієнтувало на різке скорочення злочинності у найближчі роки, а згодом й на її повне викорінення.

Сьогодні, з огляду на історичний світовий досвід плани КПРС виглядають не лише сумнівними, але й такими, що не витримують щонайменшої критики. Проте тенденції на кшталт «наздогнати й перегнати капіталізм», що існували в тодішньому суспільстві, подібні ілюзії трансформували у свідомості людей як цілком реальні і практично виконанні цілі.

У можливість повного і досить швидкого викорінення злочинності багато хто щиро вірив, але, згодом, стало очевидним розходження бажаного з дійсним. Намагання штучного покращення звітності призвело до розквіту процентоманії та масового прихову-

вання злочинів. У подальшому, керівництву МОГП (МВС), доводилось прикладати чимало зусиль для подолання цих негативних тенденцій. Так, наприклад, у Додатку до вказівки МОГП УРСР № 44с від 15.03.1967 р. зазначалось: «Багато порушень законності пов'язано з недобросовісним відношенням деяких працівників міліції до розгляду заяв громадян про скоєнні злочини та приховування їх від обліку. Декілька років колишні керівники УОГП Житомирської області доповідали міністерству про високі показники у роботі по боротьбі з кримінальною злочинністю. Як зараз з'ясувалось, в області штучно прикрашувалось положення справ, приховувались злочини... Окремі факти оказамілювання та приховування від обліку кримінальних злочинів мали місце у Донецькій, Чернівецькій та деяких інших областях. Незважаючи на суворі вимоги міністерства, деякі керівники УОГП до цих пір не вжили заходів до викорінення такого ганебного явища, як приховування злочинів». Але повністю викорінити факти штучного покращення звітності за рахунок приховування злочинів, не вдавалось їй до останнього часу. Про необхідність нещадної боротьби з вищезгаданими негативними фактами у роботі вже сучасної української міліції неодноразово підкреслював у своїх наказах, виступах перед громадськістю та зверненнях до працівників міліції нинішній міністр внутрішніх справ України генерал-лейтенант міліції М.В. Білоконь [1].

Однак, попри стратегічні і тактичні прорахунки вищого ешелону керівництва держави щодо боротьби зі злочинністю, у роботі органів міліції відбувалися також позитивні зміни. Зокрема, про це свідчить покращення на той час нормативно-правового забезпечення діяльності міліції, вдосконалення технічного оснащення, спрямування профілактичної роботи в русло вищої ефективності, широке залучення громадськості до боротьби з правопорушеннями, впровадження нових форм взаємодії міліції та інших правоохоронних органів з населенням. Щодо удосконалення правового забезпечення діяльності міліції у

сфері охорони громадського порядку, слід зазначити, що в аналізованому періоді було прийнято низку законодавчих та відомчих нормативних актів. Серед них особливу увагу привертає нове, прийняте у 1962 році «Положення про радянську міліцію», в якому міліція визначалася як адміністративно-виконавчий орган держави, основним завданням якого є охорона громадського порядку у містах, населених пунктах і на транспортних магістралях, забезпечення охорони державної власності, особи і прав громадян від злочинних посягань, своєчасне попередження, припинення та розкриття кримінальних злочинів. Для його успішного виконання та вдосконалення організації служби міліції по охороні громадського порядку на вулицях, громадських місцях, на залізничному і водному транспорті, наказом Міністра охорони громадського порядку УРСР від 17.01.1963 року, був введений у дію Статут патрульної та постової служби міліції УРСР, яким керувалися всі працівники міліції під час несення патрульної та постової служби, а також у тих випадках, коли, під час виконання інших службових обов'язків чи поза службою, вживалися заходи з припинення порушень громадського порядку.

Наприкінці 50-х років активізувалася та набула більшої ефективності взаємодія міліції з населенням, що проявлялася, перш за все в спільних патрулюваннях, проведенні профілактичних та культурних заходів з добровільними народними дружинами (ДНД). На початку 60-х років добровільні народні дружини стали органічною часткою в зусиллях правоохоронних органів по забезпеченню та охороні громадського порядку.

Відповідно до Постанови Центрального Комітету Комуністичної Партії України і Ради Міністрів Української РСР від 08.06.1961 р. «Положення про добровільні народні дружини по охороні громадського порядку в Українській РСР» [2], добровільні народні дружини були громадськими, самодіяльними організаціями, які разом з державними органами вели боротьбу з порушеннями громадського порядку. Органи міліції здійснювали розгляд

пропозицій, повідомлень та матеріалів, що надходили від народних дружин та їх штабів, і вживали по них відповідних заходів. Добровільні народні дружини склалися з робітників, службовців, колгоспників, студентів та пенсіонерів на добровільних засадах по виробничо-територіальному принципу на підприємствах, транспорті, в колгоспах, радгоспах, установах, навчальних закладах. Безпосередньо у Постанові вказувалося на те, що добровільні народні дружини роботи проводили в контакті з громадськими організаціями та органами міліції, а також те, що радянські органи, громадські, комсомольські і господарчі організації, професійні союзи брали активну участь у створенні і діяльності добровільних народних дружин. В свою чергу, органи міліції надавали всіляку допомогу у роботі добровільних народних дружин і їх штабів.

03.04.1963 р. був виданий наказ «Про взаємодію органів міліції з добровільними народними дружинами по охороні громадського порядку», а згідно з наказом по Міністерству охорони громадського порядку № 0328 від 16.11.1962 р. був введений інститут позаштатних громадських співробітників міліції. Зв'язок з громадськістю став необхідною умовою успішного вирішення органами міліції завдань з охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю.

Добровільні народні дружини вели роз'яснювальну роботу з населенням; забезпечували порядок у громадських місцях; разом з органами міліції здійснювали активну боротьбу з правопорушеннями. Активно використовувалися такі форми участі ДНД в наведенні порядку як громадський контроль за додержанням правил руху транспорту і пішоходів, реалізація заходів щодо припинення інших правопорушень; боротьба з дитячою безпритульністю, виявлення осіб, що вели антигромадський спосіб життя.

З кожним роком в УРСР зростала кількість добровільних народних дружин. Набуваючи досвіду, вони працювали все краще і впевненіше. Так, якщо у 1963 р. у республіці налічувалося 29 тис. таких дружин, то у 1964 р. їх

було вже 31,5 тис. Кількість попереджених ними злочинів (від загальної кількості попереджених злочинів у республіці) зросла відповідно з 4,1 % до 5,5 %, а припинених хуліганських проявів – відповідно з 18,6 % до 19,8 %.

Широкого розмаху набула і така форма участі громадськості у боротьбі з правопорушниками і злочинністю, як товариські суди, яким були надані значні повноваження. Вони розглядали справи про вперше вчинене дрібне хуліганство, спекуляцію і розкрадання державного або громадського майна, про появу у нетверезому стані і про негідну поведінку в громадських місцях та на роботі, про виготовлення самогону без мети збуту, про недостойне ставлення до дружини і батьків, про невиконання обов'язків по вихованню дітей, про образу, наклеп та деякі інші правопорушення і злочини, що не становили підвищеної суспільної небезпеки. Товариським судам належало право застосовувати до правопорушників різні заходи громадського впливу: покласти на правопорушника обов'язок принести публічне вибачення потерпілому або колективу, оголосити товариське попередження, громадську догану, громадський осуд (з опублікуванням або без опублікування у пресі), накласти грошове стягнення у розмірі до 10 крб. Товариський суд мав право поставити перед керівництвом підприємства, установи, організації питання про переведення винного на роботу з більш низькою зарплатою, пониження в посаді терміном до трьох місяців тощо.

Працівники міліції брали активну участь у діяльності товариських судів. Вони не лише оформлювали і передавали матеріали про різні правопорушення, а часто й самі виступали на засіданнях товариських судів: інформували громадськість про правопорушення, вчинене членом колективу, відповідали на запитання і тощо. Товариські суди на початку 60-х років значно поліпшили свою роботу. Вони функціонували па підприємствах, в установах, організаціях, вищих і середніх навчальних закладах, у колгоспах, при домоуправліннях. У

товариських судах працювали десятки тисяч найбільш шанованих і авторитетних людей, наділених високою довірою громадян.

Стимулювала діяльність органів української міліції у сфері взаємодії з громадськістю і Постанова Президії Верховної Ради Української РСР від 07.05.1962 р. «О практике применения Указа Президиума Верховного Совета СССР от 5 мая 1961 г. «Об усилении борьбы с особо опасными преступлениями». Президія Верховної Ради УРСР постановила, що міліція в своїй діяльності з попередження і розкриття злочинів повинна краще співпрацювати з громадськістю, постійними комісіями Рад, добровільними народними дружинами, товарицькими судами та робітниками [3, с.869–71], а у Постановах ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 23.07.1966 р. «О мерах по усилению борьбы с преступностью» ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР від 12.08.1966 р. сказано, що боротьба зі злочинністю та іншими порушеннями правопорядку повинна була здійснюватися всіма партійними, державними органами і громадськими організаціями [4, с.118–125]. Проте в кінці 60-х років на фоні економічних та суспільних негараздів країни активність добровільних народних дружин, товарицьких судів та інших громадських організацій зазнала значного спаду. Це відзначалося на Колегії Міністерства охорони громадського порядку Української РСР, яка відбулася 30.04.1968 р. На Колегії, зокрема, порушувалося питання про послаблення ефективності взаємодії міліції з населенням, йшлося також про те, що працівники міліції недостатньо спиралися на допомогу громадськості у запобіганні і розкритті злочинів [5, с.8–13].

Відзначалося також, що присутність на зборах працівників міліції при обговоренні антигромадської поведінки деяких робітників в колективах підприємств і установ була низькою і даний факт засвідчує Рішення Колегії Міністерства охорони громадського порядку Української РСР від 07.07.1969 р. «О состоянии борьбы с хулиганством, пьянством и нарушениями общественного порядка в гг. Одессе, Кривом Роге, Жданове и Кременчу-

ге». На деяких підприємствах відчувалася послаблена робота «Окон сатиры». Висвітлення питань боротьби з правопорушниками в місцевому друці і на радіо знаходилося на низькому рівні [4, с.169–173].

Окрім підрозділів з охорони громадського порядку, значна увага була приділена вдосконаленню правового забезпечення діяльності й інших служб міліції. Так, наказом Міністра охорони громадського порядку від 1 жовтня 1963 р. була введена в дію «Інструкція чергового по органу міліції Української РСР», наказом від 17.08.1965 р. була введена в дію «Інструкція про порядок накладення, стягнення та обліку адміністративних штрафів, що накладаються органами міліції Української РСР», а наказом від 10.07.1966 р. було введено в дію «Положення про дільничних уповноважених позавідомчої охорони при органах міліції МОГП УРСР» тощо.

З метою подальшого розвитку руху за покращення оперативно-службової діяльності органів міліції та підвищенню її авторитету на основі поліпшення виховання і навчання особового складу, зміцнення дисципліни і неухильного дотримання законності, наказом Міністра охорони громадського порядку від 20.07.1963 р. було введено в дію «Положення про кращий орган та підрозділ міліції, дільницю зразкового громадського порядку, відмінний пост (маршрут) міліції МОГП УРСР». У цьому наказі зазначалося, що органу, що заслужив звання «Кращий орган міліції», вручається Почесна грамота міністерства, а керівний склад і окремі співробітники заносяться в Книгу пошани МОГП УРСР і нагороджуються знаком «Заслужений працівник міністерства», значком «Відмінник міліції».

Значною подією у житті міліції того часу стало встановлення свята «День радянської міліції» Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26.09.1962 р., згідно якого встановлювалось святкувати «День радянської міліції» кожен рік 10 листопада. Так, 10.11.1962 р. в СРСР вперше на державному рівні було відзначено свято «День радянської міліції». Указом Президії Верховної Ради СРСР від

20.11.1967 р. була заснована ювілейна медаль «50 років радянської міліції».

Відповідні зміни до Кримінально-процесуального кодексу УРСР були внесені Указом Президії Верховної Ради УРСР «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу Української РСР» від 13.06.1963 р.

З метою забезпечення успішної діяльності слідчого апарату органів ОГП та зміцнення його зв'язків з громадськістю, згідно з наказом Міністра охорони громадського порядку УРСР «Про участь громадських помічників слідчого у роботі слідчого апарату МОГП УРСР» від 08.10.1963 р., було введено в дію «Положення про громадських помічників слідчого». Цим Положенням слідчим відділам (відділенням, групам, управлінням) надавалось право залучати для виконання завдань, що стояли перед слідчими апаратами МОГП, в якості громадських помічників пенсіонерів МОГП – КДБ, Радянської Армії, студентів вищих юридичних учбових закладів та інших осіб, які бажали та були здатні за своїми особистими якостями надавати допомогу слідчим апаратам. В той же час зазначеним документом категорично заборонялося доручати громадським помічникам слідчого самостійне, від свого імені або від імені слідчого, проведення будь-яких процесуальних дій. Кожному громадському помічнику слідчого видавалося посвідчення особи встановленого зразка, яке він був зобов'язаний мати при собі при виконанні обов'язків. Безпосереднє керівництво громадськими помічниками слідчого було покладено на слідчих. Контроль за цією роботою здійснювали начальники слідчих відділів (відділень). Також положенням передбачались ряд заохочень громадських помічників слідчого за активну участь у роботі, а саме: оголошення подяки, вручення Почесної грамоти, нагородження цінним подарунком, а за особливі заслуги – представлення до урядової нагороди [1].

У складі Міністерства охорони громадського порядку міліція перебувала до грудня 1968 р. Попередня ж назва міністерству, яка є діючою і понині – Міністерство внутрішніх справ, – була

повернута згідно з Указом Президії Верховної Ради УРСР від 09.12.1968 р. «Про перейменування Міністерства охорони громадського порядку Української РСР в Міністерство внутрішніх справ Української РСР».

Хоча «епоха Хрущовської відлиги» обмежується лише рамками 1953–1964 років, проте деякі її тенденції зберігалися ще певний час і після відставки керівника держави. Цілі, які переслідували реформи Хрущова, мали позитивну спрямованість для радянської системи. Проте, «відлига» торкнулася тільки окремих сторін життя суспільства. Зміни, які відбувалися, сприяли певному прогресивному розвитку України. Але непослідовність, суперечливість цих змін зрештою призвели до того, що задуми ініціаторів стали перетворюватись у свою протилежність. Це повною мірою стосується усіх сфер життєдіяльності суспільства, у тому числі і діяльності міліції.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що межі «відлиги» були занадто вузькими, щоб довести реформи до логічного кінця й докорінним чином оздоровити суспільство. Згодом воно знову опинилося під тоталітарним контролем системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія міліції України: минуле і сучасне : зб. наук. праць за матеріалами II всеукраїнської наук.-практ. конференції (м. Івано-Франківськ 15 травня 2009 р.). – Івано-Франківськ : ПЮІ ЛьвДУВС, 2009. - Спеціальний випуск. - 308 с.
2. Постанова Центрального Комітету Комуністичної Партії України і Ради Міністрів Української РСР «Положення про добровільні народні дружини по охороні громадського порядку в Українській РСР» : від 08.06.1961 р. // Збірник постанов і розпоряджень Уряду Української РСР. – 1961. – № 6.
3. Михайленко П. П. Борьба с преступностью в Украинской ССР / Михайленко П. П. – К. : РИО при МООП УССР, 1967. – Т. 2. – 952 с.
4. Докладная записка «О ходе выполнения постановлений ЦК КПСС и Совета Минист-

ров СССР от 23 июля 1966 г. «О мерах по усилению борьбы с преступностью», ЦК КП Украины и Совета Министров УССР от 12 августа 1966 г. по этому вопросу» : от 06.09.1968 г. // Архів МВС України. – Ф. 46. – Оп. 1. – Спр. 529. – Арк. 118–125, 169–173.

5. Решение Коллегии Министерства охраны общественного порядка Украинской ССР «О состоянии борьбы с уголовной преступностью в республике за I квартал 1968 г.» : от 30.04.1968 г. // Архів МВС України. – Ф. 46. – Оп. 1. – Спр. 590. – Арк. 8-13.

Калашиник М. В. Міліція України в період хрущовської «відлиги» / М. В. Калашиник // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 331–336 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11kmvpxv.pdf>

Виконано аналіз позитивних і негативних сторін реформування органів української міліції, яке проводилося в «епоху Хрущовської відлиги», узагальнюючи досвід років минулого.

Калашиник М.В. Милиция Украины в период хрущевской «оттепели»

Выполнен анализ позитивных и негативных сторон реформирования органов украинской милиции, проводимого в «эпоху Хрущевской оттепели», обобщая опыт уроков прошлого.

Kalashnik M.V. Militia of Ukraine in Khrushchev's «thaw»

Analyze positive and negative sides of reformation processes in bodies of Ukrainian militia, which occurred at the times of «Khrushchev's thaw», generalizing an experience of previous periods.